

Den nya kunskapen – för att handla klokt och samarbeta

av Bengt-Åke Wennberg

**Vi kan inte bara vara åskådare till det som sker.
Vi är inbegripna i ett samspel som leder till vissa
konsekvenser - därför behöver vi förstå och kunna
påverka vilka regler vi samspekar efter**

Individualiseringsprocessen driver fram att vi vill se oss och andra som självständiga och autonoma människor som formar vårt eget liv och identitet. Människor har ett "jag-projekt". Detta betyder emellertid att kravet på kunskapsetik ökar. Man måste då som individ handla utifrån sin bästa kunskap och sina egna ställningstaganden.

I de diskussioner som pågår får vi emellertid ständigt påpekanden och antydningar från en överhet och besserwissrar om vad vi skall tänka, känna och tycka. Detta hjälper oss sällan att ta ställning. Jag skall i denna blogg försöka gå djupare och ge mer grundläggande information kring hur en del av de frågor som diskuteras kan angripas.

En vanlig tanke är att överheten skall ordna med regelsystem som styr samspelet. Min moster Maggie var en av cheferna på Alga. Alga sålde sällskapsspel på den svenska marknaden. Som liten grabb satt jag därför ofta

och konstruerade olika spel som jag sände till Maggie i hopp om att de skulle kunna vara en "hit". Det lyckades förstås aldrig men jag lärde mig en hel del om spel och spelregler.

För det första var det uppenbart att spelreglerna spelade en enorm roll. Få regelsystem var av den karaktären att de skapade spännande spel där deltagarna kände att man själv eller slumpen kunde påverka utgången så att det var möjligt för alla att "vinna". De flesta spelregler man kunde hitta på utföll så att det nästan redan från början stod klart vem som var vinnare och vem som var förlorare.

Olämpliga spelregler kunde göra att spelet fick ett monotont och rutinmässigt förlopp och därför blev ointressant. Lika ointressant var det om utfallet enbart hängde på slump eller tur. *Det vill säga om en deltagare inte kunde påverka utgången genom att vara insatt i och bättre än de andra förstå spelets mekanismer.*

Men spelreglerna kunde också vara utformade så att denna kunskap egentligen saknade betydelse. De kunde exempelvis vara utformade så att någon eller några spelare redan från början kunde skaffa sig sådana positioner att de alltid vann. Så var det exempelvis i Monopol. Man behövde således inte lära sig hur det skulle gå till att vinna. Man behövde bara se till att säkra sig vissa strategiska resurser. Sedan gick allt av sig själv. De andra strävade och slet men själv satt man nöjd. Vid många tillfällen lyckas någon eller några parter få till just sådana regler. De kan då tjäna pengar utan att göra något och utan att förstå något. Reglerna skapar dem de fördelar de vill ha.

Alla jag känner har exempelvis med rätta blivit upprörda över korruptionen i Göteborg. I massmedia och i de vardagliga diskussionerna dyker det upp "lösningar" på problemet. Exempelvis att man skall lita på "Whistle blowers". De som slår larm. Vi vet alla av egen erfarenhet att detta nästan aldrig händer. Att lita till en sådan lösning är att förneka problemets allvar och bortse från dess grundläggande mekanismer.

En annan förklaring som ofta föreslås är att det som händer skulle bero på att de inblandade är moraliskt förkastliga, osolidariska, giriga, okunniga om konsekvenserna etc. Detta skulle kunna rättas till genom strängare straff och "moralisk upprustning". Visst finns det fog för att säga också detta.

Men ett närmare studium av sådana fall visar att de faktiskt kan vara tvärtom. De berörda uppfattar det som synnerligen solidariskt, moraliskt och insiktsfullt att följa de regler som gäller och skulle aldrig kunna tänka sig att

bryta mot dom. Jag skriver därför denna blogg för att påpeka att de flesta av de förklaringar och de lösningar som poppar upp i kommentarerna och stödjer regelsystemen sannolikt permanentar problemen snarare än gör det möjligt att åtgärda dem.

Jag börjar med några klarläggande påståenden om spel och spelregler som jag tror alla kan hålla med om. Vi vet att de sociala vanorna spelar en enormt stor roll för hur människor handlar. Vi vet också av egen erfarenhet och från historiska data att det för enskilda människor är närmast omöjligt att bryta mot de mönster som etablerats i den sociala grupp i vilken man finns.

Det sociala system man är integrerad i garanterar ju det liv man vill ha. Det gäller förstås i allra högsta grad "kompisgängen" i Göteborg. Det är till och med så, när det gäller självmordsbombare, att de känner sig bundna av de existerande sociala spelreglerna av det enkla skälet att de i *framtiden*, efter livet, skall kunna få eller vidmakthålla en önskvärd social position.

Exemplen är många. Vanliga hyggliga tyska familjefäder tog död på judar när det var enrollerade i de särskilda kommandon som gjorde detta. Visserligen berömde de sig av att göra det "humant". Men ändå. I TV-programmet "korrespondenterna" visades häromdagen synnerligen upprörande exempel på kvinnoförtryck. Den manliga gruppen stod helt oförstående inför det lidande man utsatte kvinnorna för. Detta är en sedan länge för oss alla känd kunskap som vi kan hämta från historiska data, från litteraturen, från vardagen och från alla de sociologiska studier som gjorts.

Jag menar således att jag utan att darra på manschetten kan påstå detta. Om man oreflekterat förkastar ovanstående konstateranden så menar jag att man också flyr från att seriöst och allvarligt ta fatt i de problem som visat sig i Göteborg. Då skall vi lämna denna diskussion för den här gången.

Alltså: Det är för mig förunderligt – förklara det gärna – att så många som håller med mig om ovanstående konstateranden kan acceptera de förklaringar och lösningar som vanligen presenteras som kommentarer i massmedia. Jag menar att var och en, med lite eftertanke, och från egen erfarenhet, genast kan räkna ut att även om förklaringarna låter bra så kommer lösningarna inte att fungera. Det är här som jag tror att en ökad kunskap om sociala "spel" och spelregler kan vara av värde.

Tanken på att sociala spel är mer betydelsefulla för att förstå ett socialt beteende än det som kallas "egennyttan" och "rationellt" handlande (economic man) är ett perspektiv som inom den ekonomiska forskningen varit aktuellt några år. De senaste nobelpristagarna i ekonomi har använt sig av det och

Johan Norberg har i boken “En perfekt storm” tydligt illustrerat hur det finansiella spelet – så som det spelades av oss alla – sänkte världsekonomin.

Låt mig därför börja med ett enkelt konstaterande. Det spel och de spelregler som är etablerade i den egna sociala gruppen *trumfar allt*. Insikten om ett enskilt lidande eller om kommande drastiskt negativa konsekvenser saknar kraft att förändra det. Skälet är enkelt. De sociala spelreglerna håller ihop det system man som enskild individ är beroende av. Att bryta mot dem är att skjuta ut sig och riskera sin tillvaro. Detta vet alla som försökt. För att få ha det som man har det måste man också bita i det sura äpplet. Men i Göteborg fanns det uppenbarligen inga sura äpplen förrän nu.

Denna låsning är en fullt naturlig och i högsta grad önskvärd mekanism i sociala system. Precis som exempelvis termiterna återskapar sina sociala samhällen så återskapar vi ständigt våra sociala spelregler. Genom detta kan vi förmedla mänsklighetens kunskaper till kommande generationer. Spelreglerna tillhör vår sociala natur och hindrar vår art från utrotning. Detta är inte konstigare än att DNA-kedjorna återbildas, förmedlas och återskapar nya individer som liknar de gamla. Men samma mekanism kan också – så som visats i Göteborg – bli destruktiv. Den kan bli en cancersvulst som suger näring ur det stora systemet och på sikt riskerar att erövra och förgöra det. Det var kanske detta som hände med nazismen.

Till skillnad från termiterna är vi inte offer för denna process. Människan har fått ett språk med vilket hon kan reflektera och gemensamt fundera över de mönster hon som enskild individ är med att skapa. Men låt mig ara tydlig. Ingen enskild medlem kan “sticka upp” och göra detta. Det krävs en kollektiv ansträngning. Det är därför vi har lärt oss att vi skall ha demokrati. Det är därför den individ- och hjältecentrering, där vi tror att allt beror av “ledaren”, som vi i dag har hamnat i är så skadlig.

De studier jag under åren varit med att göra kring byggbranschen och andra liknande grupperingar har visat att man i denna bransch är bunden vid formella regelverk – för exempelvis upphandling – som är olämpligt “skruvade”. De skapades en gång utifrån föreställningar om socialt mänskligt beteende som vi i dag vet inte längre är relevanta. Av naturliga skäl blir man därför nästan alltid tvungen att bryta mot dom. De formella spelreglerna blir därmed synnerligen väl lämpade för att befrämja korruption.

Detta visar sig också i praktiken. Så länge jag varit i kontakt med branschen har den alltid och i alla länder – som man säger – varit “sydd”. Bara de godkända och inbjudna har getts tillträde. Detta har en positiv sida. Det har berott på att man måste samarbeta för att det skall bli ett bra bygge.

Samarbetet befrämjas inte av de formella reglerna. Men det blir lättare om man känner varandra och har förtroende för varandra. Då måste vänskapen och förtroendet byggas utanför de formella spelreglerna med "nya" spelregler. När dessa blir destruktiva är det oerhört svårt att komma till rätta med det. Detta är ett generellt problem i byggbranschen och i många andra branscher som präglas av stora upphandlingar och behov av samarbete över yrkesgränserna.

Det är därför oerhört viktigt att få till stånd en annan ordning. Nu föder de formella spelregler som etableras av staten och våra politiker genom att utgå från missvisande föreställningar om mänskligt socialt beteende just det vi inte vill ha. En väg att belysa detta är att skapa förutsättningar för att bättre förstå det sociala spelets mekanismer och dess makt över individen.

De uttalanden som görs visar på ett svart hål av okunskap. Något att satsa forskningspengar på?